

Politieke moorden in Rusland

De journalist van de Russische krant Kommersant, Oleg Kasjin, werd begin november 2010 in Moskou door twee onbekenden zwaar mishandeld. Hij hield er een gebroken kaak, een gebroken been en gebroken vingers aan over. Kasjin was niet alleen werkzaam als journalist, maar hij was ook een actief blogger. Het feit dat zijn vingers werden gebroken werd algemeen gezien als een vergelding voor zijn kritisch journalistiek werk. Kasjin verklaarde later vanaf zijn ziekenhuisbed dat zijn mishandeling te maken had met zijn verzet tegen de aanleg door de Russische federale overheid van een snelweg door een bos bij Chimki, ten noorden van Moskou. De burgemeester van Chimki steunde de aanleg van de snelweg, maar ontkende elke betrokkenheid bij de mishandeling van Kasjin.¹ Het lot van Oleg Kasjin is er een uit een lange reeks. Het komt in Rusland herhaaldelijk voor dat kritische journalisten of anderen die openlijk oppositie voeren tegen het beleid van de centrale of regionale overheid, worden geïntimideerd, mishandeld of vermoord.

Waarschijnlijk de meest geruchtmakende politieke moord in Rusland van de afgelopen jaren was die op de journaliste Anna Politkovskaja, die in oktober 2006 op klaarlichte dag in het trappenhuis van haar Moskouse woning werd doodgeschoten. Politkovskaja werkte voor het kritische maar noodlijdende blad *Novaja gazeta*, waarvan de afgelopen jaren in totaal vier journalisten zijn geliquideerd of onder verdachte omstandigheden aan hun eind zijn gekomen. Een recente zaak, die internationaal ook veel aandacht trok, was de moord op de mensenrechtenactiviste Natalja Estemirova. Zij werd in juli 2009 in de Tsjetsjeense hoofdstad Grozny ontvoerd en diezelfde dag nog met schotwonden dood teruggevonden.

Het is niet altijd zonder meer duidelijk wanneer er in Rusland sprake is van een politieke moord en wanneer niet. De moordcijfers en het aantal doden door ongelukken in Rusland zijn hoog. Journalisten als Politkovskaja kunnen in theorie ook door een niet-politieke oorzaak hun leven verliezen.² Hoewel niet in alle gevallen de politieke achtergrond van een moord met honderd procent zekerheid is vast te stellen, wordt er bijvoorbeeld in de gevallen van Politkovskaja en Estemirova door vrijwel niemand binnen en buiten Rusland aan een dergelijke achtergrond getwijfeld.

Politieke moorden in Rusland hebben als gemeenschappelijk kenmerk dat ze vrijwel nooit worden opgelost. In het zeldzame geval dat er daders worden berecht en veroordeeld, blijven de opdrachtgevers zonder uitzondering buiten schot. Wat is de verklaring voor deze treurige stand van zaken? Hierna een poging deze

vraag te beantwoorden. Een beantwoording is van belang omdat daarmee ook een oordeel kan worden gegeven over het gehalte van de rechtsstaat in Rusland.

Overheid werkt onderzoeken tegen

Het in New York gevestigde *Committee to Protect Journalists* (CPJ) heeft in een rapport dat in september 2009 verscheen, de moorden op de zeventien Russische journalisten geanalyseerd die volgens de organisatie sinds 2000 het slachtoffer zijn geworden van de uitoefening van hun beroep.³ De slachtoffers hadden gemeenschappelijk dat zij op kritische wijze schreven over gevoelige onderwerpen, wat een bedreiging vormde voor personen in posities van macht, zoals overheidsfunctionarissen, zakenlieden, militairen en criminelen. Het rapport van het CPJ uit scherpe kritiek op de onderzoeken die door Russische overheidsinstanties naar de moorden zijn ingesteld: 'CPJ's analysis shows that the murder investigations have been consistently opaque, often marred by conflicts of interest, and frequently subject to undue influence from external political forces. Time and again, CPJ found, investigators failed to follow up on journalism-related leads, examine work material, or question professional contacts.'

Het rapport stelt verder dat openbare aanklagers in sommige van genoemde gevallen zaken zeer slecht voorbereid voor de rechter hebben gebracht en in minstens één geval valse aanklachten hebben ingediend tegen een onschuldig persoon.⁴ Een typerend voorbeeld van de manier waarop een onderzoek wordt gesaboteerd, heeft te maken met de dood van de journalist Joeri Sjtsjekotsjichin, die in juli 2003 overleed onder verdachte omstandigheden die sterk aan vergiftiging deden denken. Sjtsjekotsjichin had voor het blad *Novaja gazeta* regelmatig artikelen geschreven over wijd vertakte corruptie in de hoogste kringen, waaronder het ministerie van binnenlandse zaken en de federale veiligheidsdienst FSB. Familie en vrienden van het slachtoffer verlangden een onafhankelijk onderzoek naar de doodsoorzaak, maar dat kwam er nooit, terwijl de medische dossiers aangaande het overlijden van Sjtsjekotsjichin 'kwijt' raakten. Opvallend is dat de laatste jaren in Rusland diverse personen, onder wie critici van het Kremlin, waarschijnlijk door exotische vormen van vergiftiging om het leven zijn gekomen.⁵

Gebrek aan interesse van overheidswege in het oplossen van moorden met een politieke achtergrond, zo niet ronduit tegenwerking, is er in Rusland niet sinds vandaag of gisteren. Opvallend is wat de Amerikaans-Russische journalist Paul Klebnikov, zelf het slacht-

offer van een liquidatie in Moskou in 2004 die nooit bevredigend is opgelost, schreef over het onderzoek naar de destijds geruchtmakende moord in 1995 op de televisiejournalist Vlad Listjev. Klebnikov bezocht in 1999 in Moskou de medewerker van het Russische openbaar ministerie die belast was met deze zaak en hij kon vaststellen dat het onderzoek totaal was vastgelopen. De medewerker in kwestie bleek opvallend genoeg niet op de hoogte van wezenlijke aspecten van de zaak en maakte niet de indruk in een oplossing geïnteresseerd te zijn. De moord op Klebnikov en die op Politkovskaja verschilden van andere zaken, in die zin dat het in beide gevallen tot een proces is gekomen. De processen werden echter van de zijde van het openbaar ministerie en de rechterlijke macht op zeer twijfelachtige wijze gevoerd en de verdachten werden in beide gevallen door een jury vrijgesproken. De correspondent van *NRC Handelsblad* in Moskou, Michel Krielaars, concludeerde dan ook in februari 2009 op zijn blog, naar aanleiding van het door openbare aanklagers en rechters zeer incompetent gevoerde proces inzake de moord op Politkovskaja, dat beide instanties niet in een oplossing van de zaak waren geïnteresseerd.⁶

Kwaliteit rechterlijke macht

De kwaliteit en de onafhankelijkheid van de rechterlijke macht in Rusland laten zeer te wensen over en dat is een omstandigheid die het voor geïnteresseerden binnen het Russische overheidsapparaat relatief gemakkelijk maakt een serieus proces te dwarsbomen. Een rapport uit 2009 van een commissie van de Parlementaire Assemblee van de Raad van Europa laat aan duidelijkheid op dit punt niets te wensen over en bespreekt diverse gevallen van rechters die blootstaan aan intimidatie als zij uitspraken doen die hogere instanties onwelgevallig zijn.⁷ In sommige gevallen worden dergelijke rechters bij wijze van vergelding zelf het slachtoffer van dubieuze criminele procedures. Ook advocaten in politiek gevoelige zaken lopen volgens het rapport een groot risico van intimidatie of erger.⁸

Politieke bemoeienis met rechtszaken om een vervolging van iemand te laten slagen of juist niet, komt volgens het rapport van de Raad van Europa in Rusland zeer veel voor. Voor die vorm van beïnvloeding bestaat een speciale term, 'telefoonrechtspraak' (*telefonnoje pravo*). Het gaat daarbij om een veel voorkomend verschijnsel dat door een auteur niet lang geleden als volgt werd omschreven: '(...) the practice of making an informal command, request, or signal in order to influence formal procedures or decision-making. The term emphasizes the prevalence of oral commands over written instructions; refers to the culture of informality and self-censorship; points to the limitations of the judiciary *vis-à-vis* administrative power; hints at the use of legal institutions for extra-legal purposes; and

implies that networking and mediation remain essential instruments of governance.'⁹

In een dergelijk politiek-juridisch klimaat is het voor de overheid of elementen daaruit relatief gemakkelijk een gerechtelijk onderzoek naar een bepaalde moord te laten stranden of rechtstreeks te blokkeren. Het rapport van het *Committee to Protect Journalists* is terughoudend met concluderen dat de Russische overheid of elementen daaruit justitieel onderzoek naar de besproken moorden op journalisten bewust tegenwerken, met het oogmerk de moordenaars en vooral hun opdrachtgevers buiten schot te houden. Het lijkt echter niet ver gezocht te veronderstellen dat juist dat in een aantal gevallen gebeurt.

'De dader is bekend'

Russische functionarissen doen het juist graag voorkomen alsof zij serieus werken aan een onderzoek inzake politieke moorden. Zo gaf het hoofd van een van de belangrijkste Russische opsporingsinstanties, Alexander Bastrykin, in september 2010 in Moskou ten overstaan van een delegatie van het CPJ aan zijn ondergeschikten opdracht de dossiers inzake de moorden op de door het comité genoemde journalisten nog eens extra goed te analyseren. Een ander veel voorkomend ritueel van de zijde van de Russische overheid is dat men publiekelijk verklaart te weten wie de daders zijn, doorgaans zonder een naam te noemen. Inzake de moord op de journalist Listjev in 1995 bijvoorbeeld heeft het Russische openbaar ministerie zelfs ooit verklaard dat men wist wie de opdrachtgevers daarvoor waren geweest, overigens zonder die ooit nog voor de rechter te brengen. Geheel in dezelfde geest verklaarde ook Bastrykin bij de recente ontmoeting met de delegatie van het CPJ te weten wie de moordenaar van Estemirova was en in welke regio van Rusland hij zich ophield.

Soms geven Russische functionarissen er duidelijk blijk van geen notie te hebben van de principes van de rechtsstaat, ondanks alle moeite die men vaak doet om de illusie daarvan in stand te houden. Typerend was de reactie op de liquidatie van Estemirova van de kant van de Tsjetsjeense president Ramzan Kadyrov, die van de toenmalige president Vladimir Poetin de hoge onderscheiding Held van Rusland heeft ontvangen en een zeer kwalijke reputatie heeft op het punt van de naleving van mensenrechten. Critici van Kadyrov in Rusland wezen hem aan als verantwoordelijke voor de moord. Vervolgens verklaarde hij als blijk van het feit dat hij het onderzoek serieus nam, het hoogstpersoonlijk te zullen gaan leiden.

Russische functionarissen hebben ook vaak de gewoonte politieke tegenstanders *buiten Rusland* als de opdrachtgevers van politieke moorden aan te wijzen, doorgaans zonder enig bewijs. Dezelfde Ramzan Kadyrov beschuldigde in een interview met de

Russische televisiezender *Russia Today* de naar het Verenigd Koninkrijk uitgeweken Russische oligarch Boris Berezovski ervan de kwade genius te zijn achter de moorden op Politkovskaja en Estemirova. Zonder concrete aanwijzingen voor al deze beschuldigingen te geven, noemde hij Berezovski ook als de man achter de geruchtmakende moord met Polonium-210 op de voormalige officier van de federale veiligheidsdienst FSB, Alexander Litvinenko, in Londen in 2006.¹⁰ De naam van Berezovski als de opdrachtgever voor de moord op Litvinenko was overigens ook al eerder door diverse andere Russische politici genoemd.

Buitengerechtelijke executies

In de Noord-Kaukasus, in het bijzonder in Tsjetsjenië, heerst een politiek klimaat van volstreekte wetteloosheid, waarbij in naam van de strijd tegen het terrorisme rechten van burgers systematisch en op grove wijze worden geschonden. Buitengerechtelijke executies, doorgaans uitgevoerd door speciale eenheden van het ministerie van binnenlandse zaken, de federale veiligheidsdienst FSB en de militaire inlichtingendienst GROe, kwamen de afgelopen jaren veelvuldig voor. In het recent verschenen *The New Nobility* van de Russische auteurs Andrei Soldatov en Irina Borogan wordt het Russische anti-terrorismebeleid in Tsjetsjenië op het eind van de jaren '90 van de vorige eeuw als volgt gekarakteriseerd: 'The emphasis was on using ruthless, brutal extrajudi-

den zijn overigens sinds een paar jaar niet meer actief in Tsjetsjenië, zo menen de auteurs van *The New Nobility*.¹¹ Het is uiteraard niet na te gaan hoeveel personen van dit soort praktijken het slachtoffer zijn geworden.

Liquidaties buiten Rusland

In het verlengde van de politieke moorden en buitengerechtelijke executies die de afgelopen jaren in Rusland zelf plaatsvonden, zijn er ook in het buitenland een aantal geruchtmakende zaken geweest, waarbij op z'n minst een sterk vermoeden bestaat van betrokkenheid van de Russische overheid. Opvallend is dat dergelijke liquidaties in het buitenland vooral sinds het aantreden van Vladimir Poetin als president in 2000 een grote vlucht lijken te hebben genomen. In een enkel geval lijkt de betrokkenheid van de Russische overheid of elementen daaruit een vaststaand feit. Bij de liquidatie door een bomaanslag van de Tsjetsjeense opstandelingenleider Zelimchan Jandarbijev in Qatar in maart 2004 werden drie Russen gearresteerd, die volgens een verklaring van het ministerie van buitenlandse zaken in Moskou medewerkers waren van een Russische inlichtingendienst. Twee van hen werden door een rechtbank in Qatar voor de moord veroordeeld, maar na een onderhandse deal op een vliegtuig naar Moskou gezet.¹² In het geval van de Tsjetsjeen Soelim Jamadajev, die in maart 2009 in Dubai werd vermoord, lijkt er sprake te zijn van een onderlinge afrekening tussen de Tsjetsjeense clans van

De kwaliteit en onafhankelijkheid van de rechterlijke macht laten zeer te wensen over

cial operations that, for fear of leaks, were to be conducted by ultra-secret and out-of-control special units.' De belangrijkste taak van deze eenheden was de liquidatie van personen die ervan werden verdacht bij de opstandelingen te horen of voor hen te werken. Een officier die betrokken was bij een liquidatie-eenheid van het ministerie van binnenlandse zaken beschreef zijn werk als volgt:

'Our group consisted of only four people: a driver and three operatives with the rank of major and higher. We were required to report only to our leadership in Moscow. We were sent to the area with a list of targets, and when the mission was accomplished, all we had to present as proof were Polaroid photographs of the bodies.'

Het was bij dit soort operaties van groot belang dat bewijzen van liquidaties nooit te vinden zouden zijn. Een van de beste methoden om stoffelijke resten van slachtoffers te laten verdwijnen, was blijkbaar het bevestigen van artilleriegranaten aan de lichamen en die vervolgens tot ontploffing te brengen, een praktijk die door de auteurs in het Engels met de term 'pulverization' wordt aangeduid. Deze Russische liquidatie-eenhe-

Kadyrov en die van Jamadajev. De autoriteiten in Dubai beschuldigden het Russische parlamentslid Adam Delimchanov, een lid van de Kadyrov-clan, ervan de opdrachtgever van de moord te zijn.¹³ Bij een soortgelijk geval, waarbij het slachtoffer, Oemar Israjlov, in januari 2009 in Wenen werd doodgeschoten, ging het om een voormalige lijfwacht van Kadyrov die hem had beschuldigd van ernstige mensenrechtenschendingen. De sporen die de moordenaar en zijn medeplichtigen hadden achtergelaten leidden duidelijk naar Tsjetsjenië, en wel naar de directe omgeving van Kadyrov.¹⁴

De moord op de voormalige FSB-officier Alexander Litvinenko in Londen in november 2006 met behulp van het zelden als gif gebruikte Polonium-210 kreeg internationaal ook zeer veel aandacht. Het was vooral het radioactieve poloniumspoor dat in dit geval richting Moskou wees.¹⁵ Het spoor liep echter in Rusland dood en ook hier is, net als in het geval van de vermoorde journalisten die het *Committee to Protect Journalists* in zijn rapport behandelt, sprake van een Russische overheid die niet van zins is aan een serieus onderzoek mee te werken. Wel is het opvallend dat degene die er door de Britse justitie van wordt verdacht

de moord op Litvinenko te hebben gepleegd, de voormalige KGB-officier Andrej Loegovoj, sinds de parlementsverkiezingen van december 2007 lid is van de Russische Staatsdoema.

In dit artikel zijn slechts enkele van de politieke moorden ter sprake gekomen uit een lange reeks waarin de Russische overheid of elementen daaruit een sleutelrol lijken te spelen. Voor zover een onderzoek in deze zaken duidelijke sporen oplevert, zoals in het geval van de moord op Litvinenko, is dat dankzij het feit dat een niet-Russische overheid de zaak heeft onderzocht. Het is door haar eigen gedrag dat de Russische overheid de sterke verdenking op zich laadt dat zij bij het grote aantal politieke moorden van de laatste jaren niet vrijuit gaat. Rusland is weliswaar sinds 1996 lid van de Raad van Europa en het ratificeerde de Europese Conventie voor de Rechten van de Mens in 1998, het is echter duidelijk dat in Moskou aan de doeleinden van de Raad van Europa, zoals bevordering van de democratie en de rechtsstaat, grotendeels lippen dienst wordt bewezen.

Typend is dat een van de belangrijkste organen van de Raad van Europa, het in Straatsburg gevestigde Europese Hof voor de Rechten van de Mens (EHRM), in de periode 1998-2008 in ruim 600 zaken uitspraken heeft gedaan waarin de Russische overheid scherp werd bekritiseerd. In veel gevallen werd zij veroordeeld tot schadevergoedingen aan slachtoffers of nabestaanden. Daarbij ging het o.a. om schendingen van beginselen als het recht op leven, het recht op een eerlijk proces en het verbod op martelen, waarvoor de Russische overheid aansprakelijk werd gesteld.¹⁶ Dat hoge aantal, dat onder meer te maken heeft met het Russische overheidsoptreden in Tsjetsjenië, is opvallend, omdat het Hof, zoals de meeste rechterlijke instanties, niet de reputatie heeft een geoliede, supersnel werkende machine te zijn. Die veroordelingen zijn voor Moskou een bron van grote ergernis en hebben mogelijk op de achtergrond een rol gespeeld bij de moord op Estemirova in 2009. Zij assisteerde namelijk onder meer slachtoffers van overheidsgeweld in de Noord-Kaukasus en hun verwanten bij het aanhangig maken van procedures juist bij dat EHRM.

Een en ander maakt nog eens duidelijk dat de rechtsstaat in Rusland zeer gebrekkig is ontwikkeld. Sterker nog, terwijl de overheid krampachtig probeert de buitenwereld de wankele façade van een rechtsstaat voor te houden, is zij tegelijkertijd daarachter bezig die onmogelijk te maken en krachtig te saboteren. De conclusie moet helaas wel luiden dat de kloof tussen Rusland en West-Europa, als het gaat om de naleving van de principes van de rechtsstaat, er sinds de ondergang van de Sovjetunie in 1991 vooralsnog niet kleiner is geworden.

Dr. B.M. de Jong is werkzaam bij de opleiding Europese Studies van de Universiteit van Amsterdam. Hij is Marc Jansen erkentelijk voor kritische opmerkingen bij een eerdere versie van dit artikel.

Noten

- ¹ *The Moscow Times*, 18 november 2010.
- ² Typend is dat er over het aantal vermoorde journalisten in Rusland sinds 1991 uiteenlopende cijfers circuleren. Voorts zijn er de afgelopen jaren ook vrij veel directeuren van regionale televisie- en radiozenders vermoord. Er lijkt echter veel voor te zeggen dergelijke moorden niet zozeer als politieke moorden te beschouwen, maar als moorden die het uitvloeisel zijn van zakelijke conflicten, die nu eenmaal in Rusland vaak met geweld worden beslecht. Zie 'List of journalists killed in Russia', *Wikipedia*, http://en.wikipedia.org/wiki/List_of_journalists_killed_in_Russia, geraadpleegd op 28 oktober 2010.
- ³ *Anatomy of injustice. The unsolved killings of journalists in Russia. A special report of the Committee to Protect Journalists*. Issued September 2009; te vinden op: <http://cpj.org/reports/2009/09/anatomy-injustice-russian-journalist-killings.php>, geraadpleegd op 28 oktober 2010.
- ⁴ *Ibid.*, blz. 9.
- ⁵ *Ibid.*, blz. 26-28 voor de zaak van Sjtsjekotsjichin. In september 2010 zou het onderzoek inzake de dood van Sjtsjekotsjichin maar liefst voor de tweede keer zijn heropend (*The Moscow Times*, 17 september 2010). Voor mogelijke recente slachtoffers van vergiftiging in Rusland zie Alan Cowell, *The terminal spy: The life and death of Alexander Litvinenko*. Londen, enz., blz. 284-288.
- ⁶ Voor het onderzoek naar de moord op Listjev zie Paul Klebnikov, *Godfather of the Kremlin: Boris Berezovsky and the looting of Russia*. New York, enz., blz. 167. Zie *Anatomy of injustice*, a.w. noot 3, blz. 17-22 voor de twijfelachtige gang van zaken bij het onderzoek en de processen inzake de moorden op Klebnikov en Politkovskaja. Voor de visie van Michel Krielaars zie: <http://weblogs.nrc.nl/moskou/2009/02/03/chaos-bij-de-rechtbank/>, geraadpleegd op 5 november 2010.
- ⁷ Parliamentary Assembly Council of Europe, Doc. 11993, 7 augustus 2009, *Allegations of politically motivated abuses of the criminal justice system in Council of Europe member states*, te vinden op: <http://assembly.coe.int/Documents/WorkingDocs/doc09/edoc11993.pdf>, geraadpleegd op 5 november 2010. De rapporteur was de Duitse politicus Sabine Leutheusser-Schnarrenberger.
- ⁸ Berucht is in dit verband de moord op Stanislav Markelov, een bekend advocaat, die bij diverse politiek zeer gevoelige rechtszaken betrokken was. Samen met een jonge journaliste van *Novaja gazeta*, Anastasia Baboerova, werd hij in januari 2009 in Moskou op klaarlichte dag, niet ver van het Kremlin, door een onbekende doodgeschoten. Dader en opdrachtgever in deze zaak zijn nog steeds spoorloos.
- ⁹ Alena Ledeneva, 'Telephone Justice in Russia,' in: *Post-Soviet Affairs*, jrg. 24, nr 4, 2008, blz. 326.
- ¹⁰ Zie <http://adm.rt.tv/Politics/2010-01-25/chechnya-kadyrov-combat-terrorism.html>, geraadpleegd op 20 oktober 2010.
- ¹¹ Andrei Soldatov & Irina Borogan, *The new nobility: The restoration of Russia's security state and the legacy of the KGB*, New York, 2010, blz. 183, 189. Voor de twee voorgaande citaten zie aldaar, blz. 181-182. Het klimaat van volstrekte wetteloosheid in Tsjetsjenië wordt ook beschreven in: Mark Franchetti, 'The war in Chechnya: Diary of a killer', *The Sunday Times*, 31 oktober 2010. Zie ook Mark Franchetti, 'Russian death squads "pulverise" Chechens', *The Sunday Times*, 26 april 2009.
- ¹² Soldatov & Borogan, a.w. noot 11, blz. 193-199.
- ¹³ *The Moscow Times*, 8 april 2009. In 2008-2009 werd ook een aantal Tsjetsjenen in Turkije geliquideerd, waarbij de achtergrond van daders en opdrachtgevers onduidelijk is. Soldatov & Borogan, a.w. noot 11, blz. 205-206.
- ¹⁴ 'Investigation links critic's death to top Chechens', *The New York Times*, 25 april 2010.
- ¹⁵ De kwestie van het poloniumspoor wordt het beste uitgelegd in Cowell, a.w. noot 5, *passim*.
- ¹⁶ Russian Justice Initiative, 'Russia and the European Court of Human Rights' (<http://www.srji.org/en/echr/russia>; geraadpleegd op 19 december 2010).

Erratum

In het artikel 'Politieke moorden in Rusland' van dr. Ben de Jong in het februarinummer 2011 (blz. 75-78) is een alinea weggefallen. Deze alinea had op blz. 78, regel 15 (na de zin die eindigt met '....niet vrijuit gaat') moeten beginnen.

De desbetreffende alinea wordt hieronder alsnog afgedrukt.

De grote vraag bij al deze politieke moorden is niet zozeer wie de daders zijn. Vooral de vraag naar de opdrachtgevers is van belang. Het is moeilijk daar in zijn algemeenheid een uitspraak over te doen, juist omdat er een overheid in het geding is die serieuze onderzoeken tegenwerkt. Die tegenwerking is strikt genomen geen bewijs dat de opdrachtgever in al deze zaken in het Kremlin moet worden gezocht. Het is heel goed mogelijk dat sommige personen het slachtoffer zijn geworden van geweld waartoe op een lager niveau in de hiërarchie is besloten. Een voor de hand liggende kandidaat voor dergelijke opdrachten is de Tsjetsjeense president Kadyrov. Het heeft er alle schijn van dat hij van Moskou de afgelopen jaren veel speelruimte heeft gekregen om desnoods met grof geweld in zijn republiek orde op zaken te stellen en het lijkt goed mogelijk dat hij meende zich ook de vrijheid te kunnen permitteren met tegenstanders in het buitenland af te rekenen.¹ In het geval van de moord op Litvinenko lijkt het Kremlin als opdrachtgever een veel waarschijnlijker kandidaat. Polonium-210 wordt op industriële basis voor zover bekend alleen in Rusland geproduceerd.² Het is nauwelijks voor te stellen dat iemand als Poetin, met zijn grote aandacht voor details en zijn neiging tot controle over de dingen, een paar willekeurige FSB-officieren de ruimte zou gunnen op eigen gezag te besluiten de lastpost Litvinenko uit de weg te ruimen met een zeldzaam radioactief gif, en dan nog wel in Londen.³ Maar zoals gezegd, volledige zekerheid hieromtrent is er niet.

(Met excuses van de eindredactie).

Noten

1 Een verslag van een ontmoeting van Anna Politkovskaja met Kadyrov, waaruit diens mentaliteit goed naar voren komt, is te vinden in Politkovskaja, *A Russian Diary*, Londen, 2007.

2 Michael K. Schultz e.a., 'An assessment of radionuclidic impurities of ²¹⁰Po produced via neutron irradiation of ²⁰⁹Bi for use in targeted alpha-particle radiotherapy', in: *Applied Radiation and Isotopes*, (65) 2007, blz. 786.

3 Dat was ook de gedachte van de Amerikaanse onderminister van buitenlandse zaken Dan Fried, zoals die werd opgetekend in een van de onlangs onthulde telegrammen van WikiLeaks (in dit geval uit december 2006). Zie: <http://www.guardian.co.uk/world/us-embassy-cables-documents/89128> (geraadpleegd 22 december 2010).